

O TOLERANCII A INTOLERANCII

PETER KORENÝ, Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta UKF, Nitra

KORENÝ, P.: On Tolerance and Intolerance
FILOZOFIA 66, 2011, No 4, p. 301

The paper deals with tolerance and intolerance on the background of the tensions existing between the moral “No” and “Yes”, between the initial rejection of the values, beliefs of the others and respecting them. An indifferent tolerance of the people incapable of saying moral “Yes” or “No” is unveiled as an attitude emptied of spiritual and moral contents. It also shows the dilemmas of morally convinced people when facing the normative request to tolerate the values and beliefs of the others. The conflict between “Yes” and “No” becomes the most burning if one’s moral belief is grounded in the existence of independent moral truths. In the light of Nietzsche’s critique of tolerance as “an incapability of Yes and No” the author asks the question, whether respecting moral truths is compatible with tolerating deviations which would go beyond the benevolent attitude of the believers to those morally confused.

Keywords: Tolerance – Intolerance – The “tolerance” of the indifferent people – “Intolerance” of the convinced people – True tolerance

„Bud’me tolerantní!“ Tak znie všadeprítomný príkaz dnešnej pluralitnej doby, ktorý k nám prichádza z rôznych strán. Doby, ktorá sa nezdráha priznať každému právo na zvláštnosť či akúkoľvek odchýlku od „normality“, právo na slobodné hľadanie šťastia podľa vlastných predstáv o dobrom živote. Spôsobilosť „všetko chápať“ a „všetko tolerovať“ patrí do dnešného sveta vyznačujúceho sa narastajúcou pluralitou náboženských a svetonázorových orientácií, morálok, životných štýlov a foriem spoluzitia. Do tohto pestrofarebného obrazu dobre zapadajú rôzne alternatívne a excentrické spôsoby života, millovske experimenty života,¹ najrozmanitejšie výstrednosti, rozmary a zvláštnosti vkusu a pováh.

Kto by sa už len dnes odvážil povedať, že tento pluralitný svet sa môže zaobiť bez všeobecnej tolerancie, povýšenej na základnú normu a mnohými oceňovanú ako vec istého „bontónu“? Niekedy sa jej dokonca udeľuje morálne vznešený titul „cnosť tolerancie“, v porovnaní s ktorou musí byť „netolerantnosť“ vnímaná ako čosi morálne kompromitujúce, resp. ako vlastnosť ľudí žijúcich v akejsi opozícii proti takzvanému modernému svetu s celou jeho bezstarostnou toleranciou. Tolerancia sa tu povyšuje na cnosť kladenú

¹ Porovnaj J. S. Mill ([7], 53 – 69). V jeho spise *O slobode* nájdeme aj takéto vyjadrenie: „Keďže je užitočné, aby existovali rozmanité názory, kým sú ľudia nedokonalí, takisto je užitočné, aby sa skúšali rozličné spôsoby života; aby sa rozmanitým povahám poskytlo voľné pole pôsobnosti... a aby sa hodnota rozličných spôsobov života, ak si ich niekto trúfne vyskúšať, overovala prakticky“ ([7], 54).

proti netolerantnosti, zavrhovanej a difamovanej ako neresť, a to bez toho, aby vyznávači onoho „Budme tolerantní!“ chápali, čo tieto patetické slová v skutočnosti znamenajú.

To, čo nám môže byť známe o tolerancii z bežných predstáv moderného človeka, možno vyjadriť vetou: Tolerovať druhých znamená asi toľko, čo „nemiešať sa do nich“ a „nechať ich tak“, nech si žijú, ako sa im páči, pokiaľ len nenarúšajú takú istú slobodu všetkých ostatných. Ved' na svete môžu vedľa seba žiť všelijakí ľudia! A ich morálka je výlučne ich vlastnou záležitosťou, nie je predsa mojou vecou presvedčať ich o tom, aby niečo na svojom živote zmenili, alebo im dokonca predhadzovať na oči, že ich životný štýl je nesprávny, amorálny alebo hriešny. Tolerancia je podľa toho len akousi *negatívnou* povinnosťou voči druhým: Tolerantný som v tomto zmysle vtedy, keď sa v mojom vonkajšom správaní k druhým neobjavujú určité prejavy, ktorých spektrum siaha od „presvedčania“, poučovania, poskytovania „dobrých rád“, napomínania, morálnej kritiky, zásadného neschvaľovania či odsudzovania, znevažovania až po nútenie k zmene presvedčenia a životného štýlu a otvorené prenasledovanie vrátane fyzických útokov ako krajných prejavov intolerancie. Tolerovať teda znamená ne-starat' sa, ne-kritizovať, ne-odsudzovať, ne-donucovať, ne-prenasledovať. „Dať druhým pokoj“ – tak znie najvyššia praktická zásada všeobecného tolerovania, ktorou sa okamžite vylučuje celé spektrum spomenutých prejavov.

K duchu doby patrí aj to, že tí takzvaní „netolerantní“, t. j. podľa všeobecnej mienky ľudia náchylní uplatňovať nejakú formu morálnej kritiky alebo morálneho odmietania hodnôt tých druhých, v nás môžu vzbudzovať väčšiu nevôľu, vystupňovanú niekedy až do nenávisných a dehonestujúcich slovných útokov, než ľudia, ktorí vedú neviazaný život alebo sa vyznačujú takými tradične zavrhovými charakterovými kazmi, ako je neúcta k vlastným rodičom, k starším a k akýmkoľvek autoritám, zbabelosť, vierolomnosť, bezzásadovosť, spreneverenie sa vlastným morálnym zásadám, nepoctivosť každého druhu, pôžitkárstvo a nevera. A naopak, máme „pochopenie“ pre všetku rozmanitosť morálok, životných štýlov, ale aj pre rôzne výstrednosti pod podmienkou, že ich nositelia sa vyznačujú onou tolerantnosťou, znamenajúcou ponechanie voľného poľa pôsobnosti pre zvláštnosti druhých, vymedzeného čisto negatívne ako oblasť nezasahovania (v širokom zmysle slova). Zdá sa teda, že v dnešnej pluralitnej dobe v princípe všetky hodnoty, praktiky a životné štýly rôznych ľudí sa môžu stať „tolerovanými“, pokiaľ sa v ich vlastnom správaní neobjavujú známky „intolerancie“ (vo vyššie naznačenom význame slov „tolerancia“ a „intolerancia“).

V tejto štúdii sa zameriam na objasňovanie tolerancie ako vnútorného konfliktného diania, v základe ktorého ležia vzťahy napätia medzi dvoma protihľými pólmi tolerancie, totiž medzi pólom morálneho odmietania či odsudzovania a pólom akceptovania hodnotových presvedčení, praktík, životných štýlov alebo foriem spolužitia druhých ľudí. Takýto prístup mi zároveň umožní identifikovať niektoré problémy a nedorozumenia pri používaní slov „tolerancia“ a „intolerancia“.

Svoje úvahy začnem predstavením polaritý *tolerantní verus intolerantní*, ako nám môže byť známa z bežných predstáv dnešných ľudí, ktorých životy sa odohrávajú v podmienkach modernej pluralitnej spoločnosti. Kritická analýza odhalí za touto zjavnou

polaritou rozdiel medzi domnelou toleranťou ľahostajných a domnelou netoleranťou morálne presvedčených. Druhá časť nás privedie k odhaleniu prvotného a zdanlivo neriešiteľného rozporu, na ktorý môže naraziť morálne alebo nábožensky presvedčený človek, keď je konfrontovaný s požiadavkou tolerovať odlišné hodnoty druhých ľudí. Je to rozpor medzi morálnym „Nie“ (odmietaním alebo odsudzovaním) a morálnym „Áno“ (schvaľovaním a rešpektovaním) vyslovenými vo vzťahu k nejakému hodnotovému presvedčeniu iného človeka. V tretej časti predstavím možné riešenia tohto prvotného rozporu s využitím podnetov Nietzscheho kritiky tolerancie ako „nespôsobilosti k Áno a Nie“. Svoje úvahy zavřším štvrtou časťou, v ktorej sa pýtam na možnosť zmiery medzi nábožensky uchopenou mravnou pravdou a toleranciou.

I. „Tolerantnosť“ ľahostajných a „netolerantnosť“ presvedčených. Zatiaľ sme sa dozvedeli len toľko, že existujú určité *praktiky* tolerancie čiže formy vonkajšieho správania sa k druhým, ktoré sa podľa bežných predstáv označujú buď ako „tolerantné“, alebo ako „netolerantné“. Tieto slová sme doposiaľ používali vo význame odkazujúcom na neprítomnosť alebo prítomnosť určitých vonkajších prejavov v správaní sa k druhým.

No poukazovanie na vonkajšie praktiky tolerancie, ako ich poznáme aj z bezprostrednej skúsenosti, nám ešte nič neprezrádza o základných etických postojoch a dôvodoch, ktoré sa za takýmito praktikami tolerancie skrývajú. Nieкто môže byť napríklad tolerantný z obyčajnej zbabelosti, t. j. môže sa zdržiavať akýchkoľvek prejavov morálnej kritiky odlišných hodnotových presvedčení, pretože nemá odvahu vysloviť ju vo svojom prostredí, resp. má strach z nepríjemných konfliktov. V iných prípadoch môžeme za tolerantným správaním sa k druhým odhaliť skeptický alebo relativistický postoj ku všetkým mravným pravdám a prakticky žitým morálkam. A ďalší sú tolerantní preto, že nemajú tú moc presadiť, alebo nevidia nijakú reálnu možnosť, aby v tomto „skazenom svete“, plnom morálnej anarchie, presadili, jedinou mravnú Pravdu, o ktorej sú inak presvedčení, že je určená nielen im samým, ale aj všetkým ľuďom. A napokon, a to je v súčasnosti asi ten najmasovejší prípad, za onými negatívne definovanými praktikami tolerancie sa môže skrývať obyčajná ľahostajnosť k tomu, ako zmýšľajú a žijú tí druhí.

Posvietme si teda najprv na tých, ktorým dnes všeobecná mienka pripisuje prívlastok „tolerantní“, a potom na tých, ktorí sú v modernej pluralitnej spoločnosti neraz difamovaní ako tí „netolerantní“.

Tolerantní! Ľudia, na ktorých si ceníme, že sa na rozdiel od tých netolerantných nepasujú do pozície morálnych sudcov iných ľudí, ale majú „pochopenie“ pre bohatú rozmanitosť vkusu, pôžitkov, záľub, spôsobov zábavy, životných štýlov a morálok. Každé zvláštnosti tých druhých ponechávajú voľné pole pôsobnosti. Ak sa však na týchto tolerantných, spôsobilých takmer všetko „chápať“ a všetko „prepáčiť“, lepšie zahľadíme, neraz uvidíme len mŕtve tváre, v ktorých sa nezračí nijaká účasť, nijaký záujem, nijaké výraznejšie citové pohnutie či už v pozitívnom, alebo negatívnom zmysle, nijaké morálne „Áno“ alebo „Nie“. Len s akousi ľahkovážnou bezstarostnosťou *registrujú* prítomnosť celej tejto rozmanitosti. Zostáva len duchovno-mravné prázdno, z ktorého v skutočnosti pochádza oná nesmierna schopnosť „všetko tolerovať“ a „všetko chápať“.

Najvyššou praktickou zásadou takýchto ľudí je zásada: Žiť a nechať popri sebe bez povšimnutia plynúť životy tých druhých, nehľadiac na to, čo robia a ako zmýšľajú. „Priblížil si sa k nim, a predsa si ich obišiel: to ti nikdy neodpustia“ ([8], 44). Aj týmito slovami Friedricha Nietzscheho by sme mohli charakterizovať tých „tolerantných“, azda len s touto výhradou, že vo svete navzájom si ľahostajných ľudí niet miesta už ani pre ono neodpustenie.

K ich povahe patrí, že „tolerujú“ každú zvláštnosť tých druhých bez toho, aby ju nejako hodnotili, a bez toho, aby si o nej utvárali nejaké morálne súdy či už v zmysle schvaľovania a nadšeného oceňovania, alebo v zmysle odmietania a rozhodného odsudzovania. Schopnosť „tolerovať“ sa tu teda napája zo zdroja morálneho indiferentizmu, ktorý znamená rôzne zapríčinenú nespôsobilosť zaujať k rôznym veciam jasné morálne stanovisko typu „Áno“ a „Nie“, morálneho schvaľovania a morálneho odmietania. Ľahostajnému, ktorý je celkom bezstarostný v zaobchádzaní s „Áno“ a „Nie“, je ľahko všetko pardonovať a všetko prijať bez kritických výhrad, pochybností a vnútorných zápasov. Teda bez všetkého toho, čo môžeme predpokladať u človeka s pevnými morálnymi zásadami, spôsobilého vysloviť jasné morálne „Áno“ a „Nie“.

Do náručie svojej veľkorysej a frivolnej tolerancie dokáže ľahostajný človek prijať celú pestrofarebnosť moderného pluralitného sveta. Aká je to však náruč? Je to len naširoko sa otvárajúce „náručie“ povolnosti, do ktorého sa vmestí všetka rôznorodosť ľudských pováh, hodnotových orientácií a foriem života, aby ju vzápätí nechala celkom zmiznúť pod závojom nevšímavosti a nezájmu. Tolerantnosť ľahostajných teda nie je oslavou rôznorodosti ako určitej hodnoty, oceňovaním rozličných zvláštností v ich diferenciách špecifická alebo potvrdzovaním hodnoty rozličných životných štýlov a foriem spoluzitia, ale len akýmsi nevšímavým prehliadaním toho všetkého.

A teraz tí takzvaní netolerantní! Mnohých na nich vyrušuje a dráždi práve to, že pred svetom pokrytecky neskrývajú svoje morálne odmietanie alebo rozhodné odsudzovanie určitých hodnôt, praktík a životných štýlov, ak ich pokladajú za čosi nesprávne, zlé či priam hriechne. Sú to ľudia, ktorí sa nezdráhajú vyjadriť zo svojej morálnej alebo nábožensko-mravnej pozície svoj odmietavý postoj k odlišným hodnotovým presvedčeniam a im zodpovedajúcim formám života.

V čom však má spočívať ich údajná netolerantnosť, ktorá tak bije do očí dnešným ľuďom, najmä tým frivolne tolerantným? Kto sú tí, ktorí dnes podľa všeobecnej mienky neraz platia za netolerantných?

Kto sú títo „netolerantní“, to rozpoznáme podľa ich úplného protikladu. Proti „netolerantnosti“ morálne presvedčených môžeme postaviť frivolnú „tolerantnosť“ ľahostajných ľudí. Tí sa riadia známou maximou „nechať druhých na pokoji“, čo je čisto *negatívne* určenie, ktorým sa vylučuje každý prejav morálnej kritiky, odmietania a odsudzovania hodnôt a životného štýlu tých druhých. Tolerovať druhých tu znamená „nestarať sa do ich životov“ a zdržať sa vo vzťahu k nim akýchkoľvek prejavov morálnej kritiky. V kontraste s takýmto populárnym chápaním tolerancie ako negatívnej povinnosti voči druhým *musí* prívlastok „netolerantný“ prischnúť človeku, ktorý sa nezrieka vonkajších prejavov morálnej kritiky a morálneho neschvaľovania. Morálne alebo nábožensky presvedčení ľudia sú tu obviňovaní z netolerantnosti *už* preto, že odmietajú alebo odsudzujú odlišné

hodnotové presvedčenia, praktiky a životné štýly, ktoré z ich morálnej perspektívy predstavujú čosi pomýlené, pochybné, zlé alebo hriešne. Hlavným terčom obvinení z netolerantnosti budú potom ľudia, ktorí svoje rozhodné morálne „Nie“ opierajú o svoje náboženské presvedčenie o vyšších mravných pravdách, ktoré majú pôvod v Božej vôli.

Už *samo* prejavovanie morálneho „Nie“ je teda tým rozhodujúcim momentom, na základe ktorého dochádza vo svete všadeprítomnej frivolnej tolerancie k difamácii morálne presvedčených ako intolerantných. Prečo by sme však mali už samotné prejavy tohto morálneho „Nie“, ktoré vstupuje na scénu v podobe morálnej kritiky a odmietania odlišných hodnotových presvedčení, *stotožňovať* s netolerantnosťou? Rôzne prejavy morálnej kritiky hodnotových presvedčení a praktík tých druhých, aj keby prerástli až do ich odsudzovania ako hriešnych, ešte *samy osebe* nepostačujú na to, aby sme niekoho nazvali „netolerantným“. *Javí* sa ako netolerantný tým, ktorí v mene onej negatívnej tolerancie požadujú upustiť od každého prejavu morálnej kritiky a odmietania odlišných hodnotových presvedčení. V *skutočnosti* sa však na charakterizovanie takýchto prípadov nehodí slovo „netolerantnosť“, ale výraz „*domnelá* netolerantnosť“.

O *skutočnej* netolerantnosti možno hovoriť až vtedy, keď toto odmietanie odlišných hodnotových presvedčení alebo praktík nadobudne u morálne alebo nábožensky presvedčeného človeka takú silu, že ten nedokáže proti nemu postaviť žiadne dobré dôvody ich rešpektovania. Napríklad človek viery môže pokladať homosexuálne aktivity za takú ohavnosť a za taký ťažký hriech, že to pre neho predstavuje prakticky neprekonateľnú prekážku utvárania tolerantného postoja k homosexualite.

Správne pochopená požiadavka tolerovania odlišných presvedčení a životných štýlov nekladie na tolerujúceho neúnosné nároky v tom zmysle, že by mal nejako „zmierniť“ ich morálne posudzovanie a vyvarovať sa ich morálneho odsudzovania, alebo sa dokonca zriecť svojich najhlbších hodnotových presvedčení, ktoré spolukonštitujú jeho identitu. Zložka morálneho odmietania, alebo priam odsudzovania je popri zložke rešpektovania nevyhnutným komponentom skutočného tolerovania odlišných presvedčení.

Požiadavka tolerancie, ktorá by *tolerujúcemu* neponechávala žiadny priestor na vyjadrenie vlastnej morálnej kritiky odlišných hodnôt a životných štýlov, ktoré môže rešpektovať na základe iných dôvodov, by znamenala drastické obmedzenie jeho prirodzeného práva slobodne a verejne vysloviť svoje negatívne a pozitívne hodnotiace súdy týkajúce sa rôznych záležitostí morálky a náboženstva. Sloboda tolerujúceho by bola oklieštená na „slobodu“ ponechať si svoje morálne výhrady alebo chvály pre seba, resp. nanajvýš ich vysloviť iba v prostredí rovnako zmýšľajúcich ľudí.

Tolerancia nie je *len* aktom morálneho schvaľovania, pozitívneho hodnotenia či rešpektovania presvedčení a životných štýlov tých druhých. K opravdivej tolerancii patrí nielen toto morálne „Áno“, vyslovené vo vzťahu k hodnotám druhých, ale aj morálne „Nie“, vyslovené vo vzťahu k tomu istému.² Tolerantný postoj a tolerantná prax sa utvárajú

² K autorom, ktorí zdôrazňujú zastúpenie tak pólu rešpektovania, ako aj pólu *odmietania* ako nevyhnutných zložiek tolerancie, môžeme zaradiť napríklad Rainera Forsta [4], Stefana Hustera [6] a Paula Ricœur [12].

na spôsob vzájomnej hry morálnej kritiky a morálneho schvaľovania, morálneho odmietania či odsudzovania a morálneho rešpektovania hodnotových presvedčení, praktík a životných štýlov tých druhých. (K tejto otázke sa ešte vrátim v nasledujúcich častiach štúdie.) A len toho možno zmysluplne vyzývať, aby toleroval hodnoty druhých, kto zároveň zo svojej morálnej alebo nábožensko-mravnej pozície tieto hodnoty neschvaľuje alebo odsudzuje. Znelo by dost' čudne, keby niekto vyhlásil, že *toleruje* hodnoty nejakého človeka, ktorým beztak bezvýhradne, teda bez známok morálnej kritiky, prítakáva, pretože sú to aj jeho hodnoty. V takýchto prípadoch nejde o *nič iné* ako o prejavy súhlasu a morálneho schvaľovania, no nie o toleranciu. Príležitosť *osvedčiť* svoju tolerantnosť vzniká až u toho, kto zo svojej morálnej pozície zároveň neschvaľuje, alebo priam odsudzuje určité hodnotové presvedčenie alebo životný štýl iného človeka. Rovnako čudne by znelo, keby niekto tvrdil, že „toleruje“ to, čo mu je aj tak ľahostajné a k čomu nemá nijaký vzťah, len sa tomu nezaujato prizera. V takýchto prípadoch nejde o *nič iné* ako o ľahostajnosť, nespôsobilosť vysloviť „Áno“ a „Nie“. Aj keď sa tolerantnosť v bežnom zmysle toho slova často zamieňa s frivolnou tolerantnosťou ľahostajných, v skutočnosti je s ňou nezlučiteľná už len preto, že v nej chýba prvok morálnej kritiky presvedčení a foriem života. Hovoriť o „ľahostajnej tolerantnosti“ je také isté *contradictio in adiecto* ako hovoriť o „okrúhlo štvorci“.

Zdá sa však, že obvinenia z netolerantnosti už akosi organicky patria k modernej pluralitnej spoločnosti s celou jej frivolnou toleranciou a posilňujúcou sa permisivitou, spoločnosti, ktorá rada zvyšuje princíp slobodnej voľby jednotlivca na takmer posvätnú hodnotu, nadradenú nad mravné obsahy toho, čo rôzni ľudia pokladajú za dobrý život. Z takejto perspektívy sa musí každé morálne odmietanie hodnôt druhých nevyhnutne *javiť* ako prejav netolerantnosti. A „netolerantnosť“ presvedčených môže v atmosfére všadeprítomnej frivolnej „tolerantnosti“ ľahostajných nadobudnúť takú negatívnu konotáciu, že tí „netolerantní“ sa stávajú objektom takých kritických a znevažujúcich poznámok, ako keby sa dopustili nejakého závažného morálneho pochybenia.

Čo sa teda skrýva za zjavnou polaritou „tolerantní verzus netolerantní“, ktorej skutočnosť leží na povrchu bezprostredne prístupnom bežnému vedomiu človeka dnešnej pluralitnej doby? Demaskovali sme ju ako rozdiel medzi *domnelou* tolerantnosťou ľahostajných, ktorá je postojom duchovno-mravnej vyprázdnenosti, a *domnelou* netolerantnosťou morálne presvedčených, za ktorou sa skrýva spôsobilosť vysloviť jasné morálne „Áno“ a „Nie“, ale aj odvaha neskrývať pred svetom svoje skutočné morálne a náboženské presvedčenie. Veľkorysá a frivolná tolerancia, ktorá sa zdá byť najlepšou odpoveďou na onú všadeprítomnú požiadavku dnešných čias „Budme tolerantní!“, je potom len figovým listom, za ktorým sa skrýva duchovno-mravné prázdno a nespôsobilosť vysloviť morálne „Áno“ a „Nie“. Opravdivá tolerancia môže byť len cnosťou *morálne presvedčených*, kým o onej domnelej tolerantnosti ľahostajných síce nikomu nenapadne povedať, že je intoleranciou (a takéto označenie by bolo zaiste nenáležité), no nemali by sme ju ani nazývať cnosťou.

Doposiaľ som proti sebe kládol „tolerantnosť“ ľahostajných, ktorá je len zdaním tolerantnosti alebo nanajvýš akousi degenerovanou formou tolerantnosti, a *domnelú* netole-

rantnosť morálne presvedčených. Aby som sa vyhol prípadnému nedorozumeniu, poznamenávam, že svojou kritikou „tolerancie“ nechcem spochybniť skutočnosť, že práve s momentom presvedčenia, najmä ak sa opiera o zjavené pravdy, sa môže spájať aj *skutočná* netolerantnosť voči hodnotám, životným štýlom a formám spoluzitia tých druhých. K tejto otázke sa však budem môcť vrátiť až neskôr (v treťom a štvrtom bode).

II. Prvotný rozpor, ktorý môžu morálne presvedčení ľudia odhaliť v základe každého nároku na tolerovanie odlišných hodnôt druhých. Naším základným poučením z doterajších úvah nech je zistenie, že „tolerantnosť“ ľahostajných je postojom duchovno-mravného prázdna a nespôsobilosťou vysloviť morálne „Áno“ a „Nie“ a že oná „netolerantnosť“ presvedčených je len spoločenskou javovou formou, za ktorou skúmané oko odhalí ľudí s pevnými morálnymi zásadami, schopnými utvárať si vo vzťahu k hodnotám a životným štýlom druhých pozitívne a negatívne hodnotiace súdy.

Zároveň sme už aj naznačili, že cesta k pravému pojmu tolerancie nevedie od „tolerantnosti“ ľahostajných, ale od „netolerantnosti“ presvedčených. Pri pozitívnom rozvíjaní pojmu tolerancie musíme preto nadviazať na moment morálneho alebo náboženského presvedčenia, na ktorý sme narazili už u onej „netolerantnosti“ presvedčených. Spája sa s ním spôsobilosť vysloviť morálne „Nie“ a „Áno“, bez ktorej sa utváranie autentických tolerantných postojov k odlišným hodnotovým presvedčeniam nezaobíde.

Tu však veľmi rýchlo narazíme na *novú* ťažkosť. Ak sme doposiaľ hovorili o tom, že ľahostajné „tolerovanie“ iných je čímsi ľahkým a obvinenie presvedčených z netolerantnosti môže byť aj nedorozumením, resp. akýmsi optickým klamom modernej pluralitnej doby s jej kultom povrchnosti a bezstarostnej tolerancie, teraz sa pred nami vynára oveľa zložitejší problém: problém *zlučiteľnosti* morálneho presvedčenia (najmä ak je založené na nezávislých mravných pravdách) s utváraním tolerantných postojov k odlišným hodnotám a životným štýlom tých druhých.

Každý človek s vyhraneným morálnym presvedčením, ktoré spolukonštituuje jeho osobnú identitu, môže odhaliť v základoch požiadavky „Buďme tolerantní!“ tento prvotný rozpor: Ako môžem mať *morálny* záväzok pristupovať k druhým tolerantne, a zároveň rázne odmietat' zo svojej vlastnej *morálnej* pozície ich hodnoty, praktiky alebo formy života ako nesprávne a zlé? Nie je v tom neriešiteľný rozpor? Nevyžaduje odo mňa oná všeobecná požiadavka „Buďme tolerantní!“, ktorá na mňa dolieha zo všetkých kútov moderného pluralitného sveta, aby som poprel seba samého? Základný rozpor, ktorý je v tejto otázke vyjadrený, je rozporom medzi zreteľným „Áno“ a zreteľným „Nie“, medzi rešpektovaním a odmietaním hodnôt tých druhých, pričom jedno aj druhé má svoje výrazné *morálne* akcenty.

Tento rozpor nadobúda ešte vyhrtenejšiu podobu tam, kde je pól morálneho „Nie“ zastúpený odmietaním alebo odsudzovaním opierajúcim sa o náboženské presvedčenie o mravných pravdách. Otázka potom znie: Ako môže človek viery, do ktorého srdca a mysle vstúpila objektívna mravná Pravda a stala sa tu niečím subjektívnovnútorným a kategoricky záväzným, tolerovať niečo, čo pokladá za pomýlenosť a hriech, pretože to odporuje tejto Pravde?

Skôr, než sa pozrieme na možné riešenia takýchto dramatických konfliktov medzi morálnym „Áno“ a morálnym „Nie“, bude užitočné, ak sa zastavíme pri jednej zásadnej pochybnosti, ktorá sa s nimi spája a ktorá nás núti vrátiť sa k onej bežnej predstave o tolerancii ako ľahostajnosti.

V súvislosti s uvedeným rozporom medzi „Áno“ a „Nie“, zvlášť ak nadobudne vystupňovanú podobu, sa nás totiž môže veľmi ľahko zmocniť pochybnosť, či tolerovanie rozmanitých morálok, praktík a životných štýlov predsa len nie je výsadou tých indiferentných. Nie sú vari práve oni lepšie vnútorne vybavení na tolerovanie bohatej rozmanitosti foriem života a morálok, ako sa s ňou stretávame v moderných pluralitných spoločnostiach, než ľudia s pevnými morálnymi zásadami? Tí sa totiž nemôžu pozerat' na rôzne odchýlky od „normality“ bez toho, aby o nich nevynášali prísne morálne súdy – od neschvaľovania až po otvorené odsudzovanie a zavrhovanie či zatracovanie. Nie je vari práve oná ľahostajnosť, ktorá sa správa k rozmanitým hodnotovým presvedčeniam a formám života eticky neutrálne, tou najperspektívnejšou a najživotaschopnejšou podobou tolerancie v podmienkach moderných pluralitných spoločností?

Friedrich Nietzsche sa s istou dávkou opovrhnutia vyjadruje o tolerancii ako o okázalom alebo morálne vznešenom výraze označujúcom „nespôsobilosť vysloviť Áno a Nie“ ([10], 432). Slovo „tolerancia“ tu však nie je použité v jeho plnohodnotnom význame, ale len v jeho obmedzenom význame, o ktorom sme hovorili v súvislosti s „tolerantnosťou“ ľahostajných. Nespôsobilosť vysloviť „Áno“ a „Nie“ je istou *charakterovou* črtou jednotlivcov, ktorá spočíva v rôzne zapríčinennej neschopnosti (napríklad aj výchovou v rodine) utvárať si pozitívne a negatívne morálne súdy o rôznych veciach a udalostiach. Takýchto ľudí nazývame morálne indiferentnými a práve tento stav mysle ich robí spôsobilými všetko „tolerovať“.

Tolerancia sa v citovanom vyjadrení Nietzscheho *stotožňuje* s jej degenerovanou spoločenskou formou, ktorá sa objavuje a prekvitá na určitom historickom stupni vývinu tolerancie ako praxe: v podmienkach veľkoryso a rovnostársky pluralizovaných moderných spoločností, ktoré strácajú zmysel pre skutočné hodnotové rozdiely a každému človeku zhovievavo priznávajú rovnaké právo na to, aby bol šťastný na svoj spôsob a žil podľa svojej (domnelo) „slobodne zvolenej“ morálky. V týchto podmienkach vychádza každý s každým dobre v tom zmysle, že každý každého iba „toleruje“, t. j. nik nezasahuje nikomu do jeho slobodných priestorov, umožňujúcich každému žiť podľa vlastných predstáv.

Podľa Nietzscheho môže byť tolerancia jedine znakom absencie ideálov u tolerujúceho, ktorý v sebe nepocituje potrebu nijakého „Áno“ alebo „Nie“ vo veciach morálky a náboženstva. A presvedčenie o ideáloch alebo mravných pravdách musí byť potom celkom *nezlučiteľné* s požiadavkou tolerovania *odlišných* presvedčení. Nietzsche hovorí: „Čo je tolerancia! A uznanie cudzích ideálov! Kto si skutočne silno a pevne stojí za svojim vlastným ideálom, nemôže pomýšľať na iné ideály bez toho, aby ich posudzoval s opovrhovaním. (...) Tolerancia je teda... dôkazom nedôvery vo vlastný ideál alebo jeho absenciou“ ([9], 476 – 477).

Ak by sme takýto spôsob uvažovania o tolerancii domysleli do dôsledkov, ľahko by

sme sa mohli dopracovať až k presvedčeniu, že tolerancia je možná len ako výraz nejakej morálnej nedostatočnosti tolerujúceho človeka, či si už pod ňou budeme predstavovať indiferentnosť, morálnu rezignáciu, morálny cynizmus, nihilizmus, spovrchnenie morálnych a náboženských presvedčení, oddeľovaných od osobnej identity, alebo krajný subjektivismus slobodného pohrávania sa s dobrom a zlom. A túto slabosť, ktorá všetko toleruje, môže niekto – paradoxne – povýšiť na čosi veľmi hodnotné, pretože sa stáva tým výdatným prameňom, z ktorého sa v modernej dobe môže napájať „tolerovanie“ celého bohatstva rozmanitých predstáv o dobrom živote a prakticky žitých morálok.

III. Možné riešenia prvotného rozporu. Kritický pohľad na toleranciu ako výraz nejakej *morálnej nedostatočnosti* môže byť pre nás poučný tým, že z opačnej perspektívy vrhá svetlo na kľúčový problém tolerantnosti *morálne presvedčených* ľudí. Je ním problém vzťahov napätia medzi jasným morálnym „Nie“, ktoré je prvotnou odpoveďou presvedčeného človeka na odlišné hodnoty druhých ľudí, a morálnym „Áno“, normatívne požadovaným vo vzťahu k týmto hodnotám. Rovnako Nietzscheho kritika tolerancie ako „nespôsobilosti vysloviť Áno a Nie“ nám umožňuje vidieť v ostrejšom svetle *problém* zlučiteľnosti morálneho odmietania a morálneho akceptovania hodnotových presvedčení a foriem života, resp. *problém* zlučiteľnosti rešpektovania mravnej Pravdy a tolerovania odchýlok od nej.

Normatívne požadované morálne „Áno“ kladie v každom prípade na tolerujúceho určité *nároky*, ktoré sa z pohľadu presvedčeného môžu javiť aj ako neúnosné a morálne neprijateľné. Presvedčenému môže vtedy pripadať morálna cena, ktorú by musel priniesť na „oltár“ všadeprítomnej požiadavky moderného pluralitného sveta „Bud’me tolerantní!“, príliš vysoká.

To všetko v nás môže vyvolať pochybnosť, či pre presvedčeného vôbec zostáva otvorená nejaká možnosť prechodu od jeho zásadnej morálnej kritiky odlišných hodnotových presvedčení k pritakávaniu týmto presvedčeniam z nejakého principiálneho *morálneho* dôvodu. Má človek, z ktorého najhlbšieho vnútra sa vo vzťahu k odlišným presvedčeniam ozýva mocné morálne „Nie“ (za ktoré ručí celou svojou osobnosťou), celkom zahatanú cestu k morálnemu „Áno“, k principiálnemu rešpektovaniu týchto presvedčení? Je tolerancia *možná* len ako akási „malá cnosť“³ indiferentných, morálne vlašných, pragmatikov, skeptikov, agnostikov, zástancov etického relativizmu alebo ľudí kanonizujúcich ľudskú subjektivitu postavenú proti mravnej pravde? Alebo predsa len existuje také pozitívne riešenie prvotného rozporu, na základe ktorého by presvedčený dospel k názoru, že môže z nejakého *principiálneho* dôvodu rešpektovať to, čo zároveň morálne odmieta?

Aké sú teda skutočné možnosti riešenia nášho prvotného rozporu medzi morálnym

³ Výraz „malá cnosť“ som si vypožičal od A. Comte-Sponvilla, ktorý o nej uvažuje v súvislosti so zdvorilosťou: „Tolerantnosť, malá cnosť, má v kolektívnom živote rovnakú úlohu ako zdvorilosť v medziľudských vzťahoch“ ([3], 183). Tento autor sa zároveň odvoláva na Jankélévitcha, ktorý s výrazom „malá cnosť“, používaným v súvislosti s toleranciou, prišiel skôr. O chápaní tolerancie u Vladimira Jankélévitcha pozri štúdiu Jozefa Siváka [13].

„Áno“ a morálnym „Nie“, vysloveným vo vzťahu k tomu istému predmetu (nejakému hodnotovému presvedčeniu alebo životnému štýlu)?

Nech by sme už k riešeniu dramatického rozporu medzi „Nie“ a „Áno“ pristupovali akokoľvek, musí byť hneď od začiatku jasné aspoň to, že tolerujúci nemôže (v morálnom význame slova „nemôct“) vyhlásiť *to isté* a *z toho istého hľadiska* za niečo morálne zlé (a preto hodné odsúdenia), a zároveň za niečo morálne dobré (a preto hodné rešpektovania). *Takýto* vnútorný rozpor medzi morálnym odmietaním a morálnym rešpektovaním odlišných hodnotových presvedčení a foriem života nemôže u tolerujúceho subjektu pretrvávajúť, ak sa nemá dostať do rozporu so sebou samým a ak si má zachovať morálnu integritu a ak nemá skončiť so schizofrenicky rozštiepeným Ja na časť, ktorá niečo morálne zavrhuje, a na časť, ktorá to isté morálne schvaľuje.

Je to situácia podobná Platónovmu lukostrelcovi, o ktorom nemožno tvrdiť, že „jeho ruky odťahujú luk a súčasne ho priťahujú“ ([11], 184), tak, ako ani o žiadnom človeku nepovieme, že „ten istý človek súčasne stojí a sa pohybuje“ ([11], 180). Môžeme však zmysluplne tvrdiť, že v prípade lukostrelca „jedna ruka odťahuje a druhá priťahuje“ ([11], 184), a v prípade onoho človeka „jedna jeho časť stojí, a druhá sa pohybuje“ ([11], 180), t. j. že obidva protismerné pohyby vykonávajú *odlišné* časti ich tela. Podobne aj v našom prípade odmietania a schvaľovania *toho istého* pôjde o dve protikladné činnosti v mysli tolerujúceho, z ktorých každá sa zakladá na *odlišných* dôvodoch. Naš rozpor medzi odmietaním niečoho a prisviedčaním tomu istému musí byť potom len zdanlivý, pretože tolerujúci si to isté (predmet tolerovania) všima raz z hľadiska *jedných* dobrých dôvodov a druhý raz z hľadiska *druhých* dobrých dôvodov. A tu prichádzajú do úvahy rôzne možnosti podľa toho, či na póloch „Nie“ a „Áno“ ide o kvalitatívne *heterogénne* dôvody, alebo o dôvody rovnakého *druhu*. Prvý prípad nastane napríklad vtedy, keď presvedčený „vyrieši“ dramatický rozpor medzi morálnym odmietaním a morálnym akceptovaním tak, že proti svojmu naliehavému morálnemu „Nie“ postaví svoje morálne vyprázdnené „áno“, ktoré je však dostatočne silné na to, aby ho z dôvodu praktickej nevyhnutnosti *prinútilo* tolerovať to, čo rázne odsudzuje v zmysle tohto svojho morálneho „Nie“. V druhom prípade dôvody na *obidvoch* stranách si zachovávajú svoje zreteľné morálne akcenty, t. j. tak dôvody hovoriace za „Nie“, ako aj dôvody hovoriace za „Áno“ *zostávajú morálnymi* dôvodmi. Ide o dôvody, ktoré sú podľa svojej základnej povahy tie isté, no podľa ich konkrétnej určenosti odlišné. Napríklad hlboko veriaci kresťan môže zo svojej nábožensko-mravnej pozície uviesť dobré dôvody svojho morálneho odmietania odlišného hodnotového presvedčenia alebo životného štýlu, a zároveň mať dobrý dôvod tolerovať ich, odvolávajúc sa na zlaté pravidlo Evanjelia, podľa ktorého „všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im“ (Matúš 7,12). No presne tak si môže poslúžiť aj dôvodmi tolerovania, ktoré nájde v nejakom morálnom systéme emancipovanom od náboženstva a od morálneho učenia rôznych cirkví.

Prvý spôsob riešenia nášho rozporu sa zdá byť najjednoduchším a v istom zmysle aj najmenej problematickým. Ako morálne najčistejšie, alebo dokonca jedine možné riešenie rozporu medzi morálnym „Áno“ a morálnym „Nie“ nám totiž od samého začiatku môže pripadať to „najprirodzenejšie“ riešenie, ktoré ponechá v platnosti celú naliehavosť

onoho morálneho „Nie“, a zároveň sa uchýli k etickej neutralizácii pólu morálneho „Áno“. Pod etickou neutralizáciou tu rozumiem očistenie dobrých dôvodov, ktoré hovoria v prospech rešpektovania presvedčení a životných štýlov, od všetkých morálnych akcentov. Dochádza k tomu vtedy, keď sa namiesto principiálnych morálnych dôvodov tolerovania vysúvajú do popredia pragmatické dôvody. Dokážeme si ľahko predstaviť, že človek pevnej viery, z ktorého najhlbšieho vnútra sa vo vzťahu k rôznym odchýlkam od mravnej Pravdy ozýva rozhodné morálne „Nie“, založené na jeho náboženskom presvedčení, by mohol uvažovať aj nasledujúcim spôsobom: Ak som celým svojím srdcom a svojou myslou uchopil objektívne mravné Pravdy, ktoré majú svoj pôvod v Božej vôli, neexistuje nič také, čo by mi dovolilo s pokojným svedomím tolerovať rôzne odchýlky od nich z nejakého principiálneho *morálneho* dôvodu. Tie sú predsa už svojou podstatou niečím zlým a hriešnym, a teda už z *princípu* netolerovateľným. Proti svojmu jasnému morálnemu „Nie“ teda nemôžem postaviť nijaké vyvažujúce *morálne* „Áno“, t. j. *nijaké* morálne pritakávanie tým, čo žijú mimo mravnej Pravdy. No predsa len je tu v tomto nedokonalom svete niečo, čo som v určitých prípadoch ochotný položiť na opačnú misku váh: Proti svojmu naliehavému morálnemu „Nie“ môžem nanajvýš postaviť dostatočne silné *pragmatické* dôvody, prečo som aspoň nateraz ochotný tolerovať odchýlky od univerzálnych a objektívnych noriem dobra a zla. Z dôvodov praktickej nevyhnutnosti, napríklad aby som sa vyhol konfliktom, teda *strpím* niečo, čo je v skutočnosti morálnym zlom a ničím iným než *zlom*.

Dramatickému rozporu medzi morálnym „Nie“ a morálnym „Áno“, ktorému je pod tlakom požiadavky tolerovať odlišné hodnoty druhých vystavený človek s pevným presvedčením, sa teda môže tolerujúci aj celkom ľahko vyhnúť. A to tak, že sa bude naďalej pridržať svojho „Nie“ s jeho tvrdými morálnymi akcentmi, pričom v záujme zachovania svojej morálnej integrity sa zároveň uchýli k pragmatickému vyprázdneniu morálneho „Áno“. Takýmto pragmatickým dôvodom tolerancie môže byť trebárs aj snaha udržať dobré susedské vzťahy alebo vyhnúť sa konfliktom či nepríjemným konfrontáciám v rámci nejakého okruhu ľudí. Do úvahy prichádzajú aj obavy príslušníkov nejakej cirkvi alebo náboženského spoločenstva z toho, že neskrývané a bezvýhradné morálne odsudzovanie hriešnych praktík a životných štýlov môže mať v podmienkach otvorenej pluralitnej spoločnosti nežiaduce efekty. Napríklad v tom zmysle, že by to mohlo vyvolať odpor k cirkvi, obvinenia z fundamentalizmu alebo oslabiť jej autoritu, a to dokonca aj v radoch niektorých jej príslušníkov, ktorí si v určitých oblastiach svojho života cenia viac slobodnú voľbu než „tyraniu“ jedinej mravnej Pravdy.

Klasické pragmatické argumenty v prospech strpenia nejakého zla, ktoré sa utvárali v rámci kresťanskej tradície, nájdeme u Tomáša Akvinského, napríklad aj v jeho vyjadrení sa k otázke, či možno strpieť také *zlo*, akým sú obrady neveriacich a bludárov (s výnimkou Židov), aj keď nimi hrešia. Takéto obrady podľa Akvinského „... nemajú se nijak trpěti, leč snad k zamezení nějakého zla, totiž k zamezení pohoršení nebo rozbroje, jež by z toho mohly pojití. (...) Neboť pro to Církev někdy trpěla i obřady bludařů a modlářů,

když bylo velké množství nevěřících“ ([1], II-II 10,11).⁴

Zoznam pragmatických dôvodov tolerancie možno, samozrejme, ďalej rozširovať a usporadúvať podľa nejakých kritérií, no tým podstatným pre nás je to, že pragmatické tolerovanie odlišných hodnotových presvedčení a praktík nie je tolerovaním z princípu, ale len tolerovaním z núdze.

Na pomenovanie takejto formy deficitnej tolerancie sa veľmi dobre hodia slovenské výrazy „znášať“ a „strpieť“, v ktorých význame je obsiahnutý jasný odkaz na čosi neželané, nežiaduce, esteticky odpudzujúce alebo morálne zlé. Ak dokážem vedľa seba *zniest'* či *strpieť'* ľudí s celkom odlišnými hodnotami, než sú tie moje, je v tom vždy prítomný moment potlačenia nevôle voči tomu, čo ja sám pokladám za morálne zlé a odsúdeniahodné alebo v lepšom prípade za čosi, čo uráža môj vkus a čo sa mi jednoducho nepáči. Tým primárnym a rozhodujúcim, čo spravidla registrujeme vo význame slov „znášať“ a „strpieť“, je čosi negatívne, totiž ono premáhanie nevôle zoči-voči čomusi zlému. A ak náš *morálne presvedčený* človek povie, že niekoho alebo niečo znáša, a nazve to „tolerovaním“, znamená to, že z pragmatického dôvodu udržania istého modu vivendi v jeho prostredí zvládol svoju nevôľu voči tomu, čo on sám pokladá za morálne zlo alebo za hriech.

V prípade tých presvedčených, ktorí z dôvodu praktickej nevyhnutnosti tolerujú ľudí žijúcich mimo mravnej pravdy, môžeme hovoriť aj o blahosklonnej tolerancii, ktorá „tolerovaných“ *uráža* a *pohŕda* nimi. Je len zvláštnym spôsobom „zhovievavá“ k takzvaným vybočeniam z „normality“ bez toho, aby im priznala morálne právo na plnohodnotné uznanie,⁵ ktoré by našlo adekvátne vyjadrenie aj na úrovni právneho uznania vo forme zaručenia rovnakého práva na slobodné utváranie života podľa vlastných predstáv o šťastí. Goethe nazýva takúto nepravú formu tolerovania druhých znášaním, ktoré je identické s *urážaním* („Dulden heißt beleidigen“): „Tolerancia by v skutočnosti mala byť len dočasným postojom: musí spieť k uznaniu. Znášať znamená urážať“ ([5], 183).

Môže nastať aj prípad, že príslušník nejakej náboženskej, svetonázorovej alebo sexuálnej menšiny má síce formálno-právne zaručený priestor slobody na utváranie vlastného života podľa svojich predstáv, no v dôsledku jeho falošného tolerovania zo strany iných nadobudne pocit urazenosti a poníženia. Toto „tolerovanie“ je preňho vlastne len aktom ďalšieho upevňovania jeho sociokultúrnej podradnej a menejcennej pozície v spoločnosti – podradnej z pohľadu nejakej väčšinovej normativity, ktorá vytyčuje ostré hranice medzi tým, čo je „normálne“ a „zdravé“, a tým, čo je „zvrátené“ a „choré“.

Od tolerancie ako *znášania* druhých musíme jasne odlíšiť tolerantnosť *lahostajných*, o ktorej sme hovorili v prvej časti. V tolerancii ako znášaní je totiž prítomný prvok pragmatického premáhania nevôle voči tomu, čo tolerujúci pokladá za nesprávne, zlé alebo hriechne z *morálnych* dôvodov. A teda ten, kto druhých znáša, nemá k nim ľahostajný či eticky neutrálny vzťah a nevyznačuje sa nespôsobilosťou vysloviť „Áno“ a „Nie“, ako je

⁴ Zasnávený výklad Tomášovej filozoficko-teologickej koncepcie s dôrazom na problematiku cnosti a dobrého života podáva Andrea Blaščiková [2].

⁵ O rôznych formách sociálneho uznania pozri monografiu D. Smrekovej a Z. Palovičovej ([14], 125–141).

to v prípade ľahostajných. Tolerantnosť ľahostajných sa však zvykne zamieňať s toleranciou v zmysle znášania alebo strpenia druhých.⁶

IV. A nakoniec otázka: Je možný zmier medzi mravnou pravdou a toleranciou?

Presvedčení nám najprv ukázali svoju sympatickejšiu tvár ako ľudia spôsobilí jasne vysloviť morálne „Áno“ a „Nie“, v dôsledku čoho ich mnohí neprávom pokladajú za „netolerantných“ a kladú ich do opozície k „tolerantným“ z ľahostajnosti. Potom sa však pred nami vynorila otázka, či a ako je možné zmysluplné prechádzanie od prvotnej morálnej kritiky odlišných hodnotových presvedčení, najmä ak sa opiera o vieru v nezávislé mravné pravdy, k ich rešpektovaniu z nejakého *principiálneho morálneho* dôvodu. Predstavili sme však len taký spôsob riešenia tohto dramatického rozporu medzi morálnym „Nie“ a morálnym „Áno“, ktorý vedie k deficitnej forme tolerantnosti presvedčených, keď tolerovať znamená *znášať* odlišnosť druhých.

Základný problém s tolerantnosťou presvedčených pritom pre nás po celý čas spočíval práve v ich presvedčení, ktoré rado vynáša prísne sudcovské výroky vo vzťahu k ľuďom, čo žijú mimo tých záväzných noriem dobra a zla, ktoré uznávajú títo presvedčení. Do úvahy musíme vziať aj to, že morálka založená na náboženských pravdách v sebe skrýva istú dynamiku, ktorá môže vyústiť až do najväčšej intolerantnosti voči ľuďom, ktorí tieto pravdy neprijímajú. Vášeň pre Pravdu natoľko opanuje celého človeka, že jeho myseľ nedokáže hľadať dobré *morálne* dôvody hovoriace v prospech tolerovania ľudí žijúcich mimo tejto Pravdy, alebo sa podujme ochotne slúžiť mocnému morálnemu „Nie“, ktoré sa ozýva z jeho vnútra.

A tak sa celkom prirodzene natíska otázka: Musí byť človek vyznačujúci sa pevným morálnym či náboženským presvedčením *nevyhnutne* buď intolerantným, alebo tolerantným len v obmedzenom zmysle znášania odchýlok od noriem mravnosti, ktoré on sám uznáva? Tou treťou možnosťou je pozitívne riešenie prvotného rozporu medzi „Áno“ a „Nie“ pod podmienkou, že *obidva* protíľahlé póly si zachovajú svoje *morálne* akcenty a tolerujúci dokáže svoje jasné morálne „Nie“ vyvážiť jasným *morálnym* „Áno“. *Ako* je však možné dospieť k zmieru medzi rešpektovaním nábožensko-mravnej pravdy, ktoré má neraz vylučujúci charakter, a skutočným tolerovaním rozmanitých odlišností tých druhých, napríklad aj odlišností v oblasti ľudskej sexuality (takým tolerovaním, ktoré by sa dalo ospravedlniť na základe principiálnych morálnych dôvodov ďaleko presahujúcich obvyklú blahosklonnú tolerantnosť nábožensky presvedčených ľudí prejavovanú voči mravne pomýleným)? Pre náboženského človeka s pevnými morálnymi zásadami môže byť dosť ťažké vymaniť sa z pasce rôznych dôvodov „za“ a „proti“ a uviesť ich do súladu tak, aby si vo vzťahu k odlišným hodnotám druhých nakoniec mohol povedať, a pritom si neprotirečiť: „Áno napriek všetkým Nie!“

⁶ Zdá sa mi, že toto rozlišovanie uniklo aj Jozefovi Sivákovi, ktorý vo svojej inak podnetnej štúdii vedľa seba bezstarostne radí slová ako „tolerovať“ znamená predovšetkým znášať, napr. manžela“ a „režim tolerantie je režimom ľahostajnosti, ba ignorancie“ ([13], 337).

Tým sa však pred nami vynára *nový* komplex otázok, ktorými sa tu už nemôžem zaoberať.

LITERATÚRA

- [1] AKVINSKÝ, T.: *Theologická summa*. Olomouc: Krystal 1937 [online]. Dostupné z <<http://www.krystal.op.cz/sth/copyright.php?>> [cit. 2011-01-24].
- [2] BLAŠČIKOVÁ, A.: *Etika cnosti podľa Tomáša Akvinského*. Nitra: UKF 2009.
- [3] COMTE-SPONVILLE, A.: *Malá rozprava o veľkých cnostiach*. Bratislava: SOFA 1999.
- [4] FORST, R.: Toleranz, Gerechtigkeit und Vernunft. In: *Toleranz. Philosophische Grundlagen und gesellschaftliche Praxis einer umstrittenen Tugend* (hrsg. R. Forst). Frankfurt/Main: Campus Verlag 2000, S. 119 – 143.
- [5] GOETHE, J. W.: *Maximen und Reflexionen*. Leipzig: Insel-Verlag 1988.
- [6] HUSTER, S.: Toleranz als politisches Problem in der pluralistischen Gesellschaft. In: *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, Vol. 91, 2005, Heft 1, S. 20 – 35.
- [7] MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava: IRIS 1995.
- [8] NIETZSCHE, F.: *Tak vravel Zarathustra*. Bratislava: IRIS 2002.
- [9] NIETZSCHE, F.: Nachgelassene Fragmente 1880 – 1882. In: *Kritische Studienausgabe 9* (hrsg. G. Colli – M. Montinari). München: Deutscher Taschenbuch Verlag 1999.
- [10] NIETZSCHE, F.: Nachgelassene Fragmente 1885 – 1887. In: *Kritische Studienausgabe 12* (hrsg. G. Colli – M. Montinari). München: Deutscher Taschenbuch Verlag 1999.
- [11] PLATÓN: *Ústava*. Bratislava: Pravda 1980.
- [12] RICŔEUR, P.: Toleranz, Intoleranz und das Nicht-Tolerierbare. In: *Toleranz. Philosophische Grundlagen und gesellschaftliche Praxis einer umstrittenen Tugend* (hrsg. R. Forst). Frankfurt/Main: Campus Verlag 2000, S. 26 – 44.
- [13] SIVÁK, J.: O tolerantnosti vo svetle *Rozpravy o cnostiach*. In: *Filozofia*, 65, 2010, č. 4, s. 336 – 342.
- [14] SMREKOVÁ, D. – PALOVIČOVÁ, Z.: *Dvojznačnosť etických pojmov*. Bratislava: Filozofický ústav SAV 2009.

Príspevok vznikol na Filozofickej fakulte UKF v Nitre ako súčasť grantového projektu VEGA *Eticko-kultúrna diferenciacia a tolerancia* č. 1/0037/10.

doc. PhDr. Peter Korený, PhD.
Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Hodžova 1
949 74 Nitra
SR
e-mail: pkoreny@ukf.sk